

Ірина ОБОРОНОВА¹

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ IN ABSENTIA ЯК ПРОЯВУ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Аналізуються доктринальні погляди на судове провадження *in absentia*. Наголошується на тому, що в чинному КПК України передбачено декілька випадків, за яких допускається розгляд кримінального провадження в суді першої інстанції за відсутності обвинуваченого, а саме: 1) видалення обвинуваченого із зали судового засідання тимчасово або на весь час судового розгляду в разі повторного порушення ним порядку судового засідання; 2) розгляд обвинувального акта щодо кримінального проступку у спрощеному провадженні; 3) спеціальне судове провадження (судовий розгляд за відсутності обвинуваченого *in absentia*). Висловлена думка, що розгляд кримінального провадження в суді першої інстанції за відсутності обвинуваченого не можна ототожнювати із спеціальним судовим провадженням. Ці поняття зіставляються між собою як родові і видові (перебувають у відношенні підпорядкування). Спеціальне судове провадження розглядається як самостійний диференційований різновид судового провадження в суді першої інстанції, що здійснюється за ухвалою суду щодо злочинів, передбачених кримінальним процесуальним законом, за фактичної відсутності в судовому засіданні обвинуваченого, який переходить від суду на тимчасово окупованій території України або поза її межами, з метою ухилення від кримінальної відповідальності, чи переданий для обміну як військовополонений, що обумовлює необхідність дотримання посиленних процесуальних гаран-

¹ аспірантка, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, oboronova_irina@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-8618-9139>.

тій прав обвинуваченого. На думку автора, спеціальне судове провадження характеризується такими особливостями: 1) фізичною відсутністю обвинуваченого протягом усього судового провадження; 2) необхідністю забезпечення процесуальних гарантій прав обвинуваченого. Такі гарантії великою мірою мають компенсаційний характер. Розглянуто досвід окремих зарубіжних держав щодо регулювання провадження за відсутності обвинуваченого. Акцентується увага на системі гарантій, передбачених міжнародними актами та рішеннями ЄСПЛ, які мають бути забезпечені в судовому провадженні, яке здійснюється за відсутності обвинуваченого.

Ключові слова: диференціація, судове провадження, суд першої інстанції, спеціальне провадження, заочне провадження.

Право на безпосередню участь у судовому розгляді кримінального провадження є одним із найважливіших прав, що надаються обвинуваченому. Це право засноване на вимогах ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод, відповідно до якої кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом [1]. Явка обвинуваченого до суду забезпечує здійснення принципу змагальності, рівноправності сторін, безпосередності судового розгляду, а також необхідна для реалізації права на справедливий судовий розгляд та розгляд кримінального провадження у розумний строк.

У свою чергу, кримінальне провадження за відсутності обвинуваченого, яке часто називають «заочним», з неминучістю веде до деяких відступів від загальних правил кримінального процесу. Одним із його виявів є процедура *in absentia* — спеціальна процедура кримінального провадження (досудового розслідування та судового розгляду) за відсутності обвинуваченого.

Виняток з положень кримінального процесуального законодавства про змагальність сторін та безпосередність дослідження доказів породжують певні проблеми у правозастосовній практиці. Окреме значення при цьому надається питанню забезпечення прав обвинуваченого, відсутнього в залі судового засідання. Однак, враховуючи, що кримінальне судочинство рівною мірою має своїм призначенням як захист особи від незаконного та необґрунтованого обвинувачення, засудження, обмеження прав і свобод, так і захист прав та законних інтересів потерпілих від кримінальних правопорушень, під час здійснення процедури розгляду кримінальних проваджень *in absentia* слід виходити з розумного, збалансованого поєднання державних, суспільних інтересів, а також законних інтересів осіб, залучених до сфери кримінального процесу (насамперед, обвинувачених та потерпілих).

Судове провадження *in absentia*, безумовно, характеризується низкою ознак, за якими його можна віднести до диференційованих (особливих) порядків провадження в суді першої інстанції.

Різні аспекти здійснення кримінального провадження за відсутності обвинуваченого досліджували у своїх працях І. В. Глов'юк, О. М. Дроздов, О. В. Калінніков, Д. В. Коперсак, Г. В. Матвієвська, О. О. Нагорнюк-Данилюк, Р. Г. Песцов, В. О. Попелюшко, І. І. Сливич, С. М. Смоков, О. Ю. Татаров, Р. Р. Трагнюк, В. М. Трофименко, О. Г. Яновська та інші науковці. Однак у кримінально-процесуальній доктрині недостатньо уваги приділялось дослідженню власне специфіки судового провадження *in absentia* як диференційованого порядку кримінального судочинства в суді першої інстанції.

Метою статті є виявлення особливостей судового провадження in absentia як вияву диференціації кримінального судочинства в суді першої інстанції.

Диференціація кримінального провадження в суді першої інстанції, з одного боку, забезпечує можливість посиленого захисту прав та законних інтересів учасників процесу, а з іншого – дає змогу оптимізувати провадження, забезпечити економію процесуальних засобів. Судове провадження *in absentia* складно однозначно віднести або до спрощених, або до ускладнених проваджень. І. В. Глов'юк з цього приводу підкреслює, що в системі кримінально-процесуальних проваджень кримінальне провадження *in absentia* займає особливе місце, оскільки характеризується одночасно і спрощенням, і ускладненням кримінально-процесуальної форми [2, с. 22].

Передусім, варто наголосити на тому, що, за загальним правилом, відсутність обвинуваченого, який ухиляється від явки до суду, унеможливує подальше судове провадження і є підставою для його зупинення до розшуку обвинуваченого (ч. 1 ст. 335 КК України). Тому сам факт існування провадження *in absentia* дає можливість продовжити і закінчити розгляд кримінального провадження по суті. Таким чином, можна стверджувати про наявність ознак спрощення і прискорення кримінального провадження. З іншого боку, провадження *in absentia* передбачає необхідність забезпечення низки гарантій захисту прав та законних інтересів обвинуваченого, який особисто не бере участі в судовому засіданні.

На наш погляд, зазначене провадження все ж таки тяжіє до ускладнених проваджень, а тому, перш за все, потрібно з'ясувати критерії правомірності судового розгляду за відсутності обвинуваченого. Істотну роль у цьому відіграють рішення Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ). У його практиці протягом останніх десятиліть було напрацьовано критерії, які має задовольняти кримінальне провадження *in absentia*. Їх дослідження вкрай важливе у справі забезпечення процесуальних прав та гарантій осіб, які беруть участь у кримінальному процесі.

Так, викликає інтерес рішення ЄСПЛ від 01 березня 2006 р. у справі *Sejdovic v. Italy*. У цій справі встановлено, що, зважаючи на невстановлення місцезнаходження заявника, підозрюваного у вбивстві, його було оголошено таким, що переховується від правосуддя. Йому було призначено захисника, якого поінформували про те, що стосовно його клієнта на відповідну дату призначено судовий розгляд у суді присяжних. Захисник брав

участь у процесі, на якому заявника було визнано винуватим у його відсутності. Захиснику заявника повідомили, що рішення суду присяжних було передано до канцелярії суду, захисником воно не оскаржувалось. ЄСПЛ визнав порушення ст. 6 Конвенції, зважаючи на те, що заявник фактично не був обізнаний про факт кримінального переслідування та майбутнього судового розгляду. Тому не можна зробити висновок про те, що він намагався втекти від суду чи недвозначно відмовився від свого права бути присутнім у суді. Водночас законодавство Італії не передбачало можливості постати засудженому перед судом та подати свою лінію захисту під час нового розгляду справи по суті пред'явленого йому обвинувачення [3].

Неможливість домогтися повторного розгляду справи після заочного засудження було визнано порушенням права на справедливий суд й у справі *Sanader v. Croatia*. Через ескалацію війни в країні та той факт, що заявник проживав на тоді окупованій території Хорватії, яка не була під контролем внутрішньої влади, його було неможливо повідомити про кримінальне провадження та забезпечити його присутність. Його засудження відбулось за його відсутності. Законодавство Хорватії передбачало можливість відновлення провадження, проведеного *in absentia*, на підставі клопотання засудженого. Згідно з національним тлумаченням цього засобу правового захисту, для того, щоб мати можливість вимагати повторного розгляду справи, відповідна особа повинна була з'явитися до національних органів влади та проживати в Хорватії в очікуванні кримінального провадження. І навпаки, прохання про повторний розгляд засудженої особи, яка проживала за межами Хорватії і, таким чином, не перебувала під юрисдикцією хорватської влади, не могло призвести до повторного відкриття провадження. Таким чином, у рішенні від 12 лютого 2015 р. ЄСПЛ дійшов висновку, що такий засіб правового захисту є непропорційним, оскільки він зазвичай призводить до тримання заявника під вартою на підставі його заочного засудження, що суперечить принципу, згідно з яким не може бути й мови про те, щоб обвинувачений був зобов'язаний здатися під варту, щоб забезпечити право на повторний розгляд справи [4].

Порушення ст. 6 Конвенції ЄСПЛ визнав також і у справі *Somogyi проти Італії*. У ході провадження у справі про торгівлю наркотиками в Італії заявнику — громадянину Угорщини — рекомендованим листом було надіслано повідомлення про дату попереднього слухання справи. Однак написання імені особи, якій було надіслано повідомлення, відрізнялося від написання імені заявника; крім того, місце та дата народження цієї особи не відповідали місцю та даті народження заявника. Розписку в отриманні повідомлення було надіслано до канцелярії суду. Заявник не з'явився до суду на попереднє слухання і був заочно засуджений до позбавлення волі. Після затримання заявника він оскаржив вирок, стверджуючи, що нічого не знав про справу щодо нього, що адреса на рекомендованому листі була помилковою, а також заявив, що підпис у розписці не був його підписом та клопотав про проведення почеркознавчої експертизи. Однак італійські суди відхилили будь-які доводи засудженого. У рішенні від 18 травня 2004 р. ЄСПЛ констатував, що апеляційний та касаційний суди не здійс-

нили жодної перевірки того, чи мав обвинувачений можливість бути ознайомленим із провадженням щодо нього, тим самим позбавивши заявника можливості виправити ситуацію, яка суперечила вимогам Конвенції [5].

Таким чином, аналіз практики ЄСПЛ дає змогу констатувати, що відсутність даних, які вказують на особисте повідомлення особи про судові засідання щодо неї, зумовлює покладання обов'язку доведення обізнаності обвинуваченого про місце і час судового розгляду в кримінальному провадженні на компетентні органи держави [7, с. 365].

Рекомендація № R (87) 18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про спрощення кримінального правосуддя» [8] також передбачає можливість розгляду справ та ухвалення судами рішень за відсутності обвинуваченого за умови, що його було належним чином поінформовано про дату слухання та про його право бути представленим за допомогою захисника принаймні у справах про незначні правопорушення та зважаючи на покарання, яке може бути призначене.

Зміст резолюції Комітету міністрів Ради Європи від 21 травня 1975 р. засвідчує, що, незважаючи на те, що «присутність обвинуваченого на судовому процесі має життєво важливе значення», процедура *in absentia* не обов'язково спричиняє порушення права на справедливий судовий розгляд.

Однак повинно бути дотримано низки умов, серед яких варто наголосити на таких:

1) особа повинна бути своєчасно повідомлена про проведення розгляду та їй повинно бути надано достатньо часу для підготовки захисту (за винятком випадку, якщо вона умисно намагалася ухилитися від правосуддя), а також повідомлено про наслідки неявки в судові засідання;

2) вирок, ухвалений за відсутності обвинуваченого, повинен бути повідомлений йому згідно з правилами, що регулюють вручення повідомлень, а перебіг строку для подання апеляції не повинен розпочинатися, доки засуджена особа не дізнається про це (за винятком випадку, якщо вона умисно намагалася ухилитися від правосуддя);

3) особа повинна мати можливість оскаржити вирок, а також мати право на проведення повторного розгляду в загальному порядку, якщо її відсутність була викликана наявністю поважних причин, про які вона не могла повідомити суд [9].

Зважаючи на це, можна констатувати, що на міжнародному рівні немає заборони здійснення спеціального (*in absentia*) судового провадження. Крім того, державам-членам Ради Європи рекомендовано запровадити такий інститут у національний кримінальний процес; ці рекомендації підкріплюються й практикою ЄСПЛ. Водночас акцент робиться на необхідності дотримання низки умов і правил здійснення судового провадження за відсутності обвинуваченого, з метою забезпечення права обвинуваченого на справедливий суд.

У міжнародно-правових актах участь обвинуваченого в судовому розгляді сприймається, насамперед, як реалізація його права на справедливий судовий розгляд, який він може використати на власний розсуд. У віт-

чизняному кримінальному процесуальному законодавстві встановлено загальну презумпцію заборони на розгляд справи за відсутності обвинуваченого, передбачено обов'язок особи з'явитися в судове засідання, а державним органам – сприяти їй явці.

У законодавстві розвинених країн правовий інститут розгляду кримінальної справи без обвинуваченого (*trial in absentia*) охоплює ширше коло підстав, ніж спеціальне судове провадження. Процедура судового розгляду *in absentia* в різних виявах передбачена в низці європейських країн. У більшості із них процедура *in absentia* стосується нетяжких кримінальних правопорушень (за які передбачене покарання строком до 5 років позбавлення волі або менше) [10, с. 116].

Так, у ФРН основне слухання справи може бути здійснене за відсутності обвинуваченого за умови, якщо він уже був допитаний за обвинуваченням, подальшу його присутність суд не вважає необхідною і його було повідомлено про те, що основне слухання може бути завершено за його відсутності. Також слухання може проводитися за відсутності обвинуваченого, якщо його видаляють із зали суду за порушення громадського порядку або заарештовують за непокору судовим розпорядженням, а також якщо є побоювання, що присутність обвинуваченого серйозно зашкодить перебігу основного слухання. Однак у будь-якому випадку обвинуваченому повинна бути надана можливість зробити заяву щодо обвинувачення (ст.ст. 231, 231b КПК ФРН) [11].

Законодавство Франції дає можливість провести заочне кримінальне провадження щодо будь-якої особи, яка була викликана до суду, але не з'явилася на засідання. Так, відповідно до ст. 379² КПК Франції обвинувачений, який не з'явився на засідання без поважних причин, судиться за його відсутності. Однак суд також може прийняти рішення про перенесення розгляду справи на інше засідання і видати ордер на арешт обвинуваченого. Крім того, яким би не було можливе покарання, обвинувачений може за допомогою листа, надісланого голові, вимагати розгляду справи за його відсутності. У такому разі в судовому засіданні його представляє його захисник або захисник, призначений йому *ex officio* (ст. 411) [12].

Відповідно до ч. 2 ст. 321 КПК Республіки Молдова розгляд справи за відсутності підсудного може здійснюватися в таких випадках:

- 1) якщо він уникає явки до суду;
- 2) якщо підсудний, який перебуває під арештом, відмовляється постати перед судом для розгляду справи і його відмова підтверджується його захисником або адміністрацією місця тримання під вартою;
- 3) розгляду справ про вчинення незначних злочинів, якщо підсудний виявив бажання, щоб судовий розгляд проводився за його відсутності;
- 4) у разі завершення кримінального переслідування за відсутності обвинуваченого (відповідно до ст. 291¹ КПК) [13].

Доволі чітко підстави для розгляду провадження без участі обвинуваченого урегульовані в КПК Естонії, відповідно до ч. 2 ст. 269 якого судовий розгляд без участі обвинуваченого, як виняток, можливий, якщо:

- 1) він видалений із зали засідання на підставі та в порядку, передбаченому КПК;

2) його місцезнаходження встановити неможливо, наявні підстави вважати, що він ухиляється від явки до суду, для його виявлення вжиті розумні зусилля;

3) після допиту в судовому засіданні він довів себе до стану, що виключає його участь у судовому розгляді;

4) доставка обвинуваченого до суду ускладнена, але він має можливість участі в судовому розгляді за допомогою технічних засобів;

5) до суду подане обґрунтоване клопотання про розгляд справи без участі обвинуваченого й суд переконаний, що права обвинуваченого можуть бути захищені без його участі в судовому розгляді;

6) він протягом тривалого періоду не може брати участь у судовому розгляді внаслідок хвороби, але він проінформований про час і місце проведення судового засідання, погоджується з розглядом справи без його участі, але за участю захисника, і суд переконаний, що права обвинуваченого можуть бути захищені без його участі в судовому розгляді [14].

У чинному КПК України передбачено декілька випадків, за яких допускається розгляд кримінального провадження в суді першої інстанції за відсутності обвинуваченого, а саме йдеться про:

1) видалення обвинуваченого із зали судового засідання тимчасово або на весь час судового розгляду в разі повторного порушення ним порядку судового засідання (ч. 1 ст. 330 КПК України);

2) розгляд обвинувального акта щодо кримінального проступку у спрощеному провадженні (ст.ст. 381–382 КПК України);

3) спеціальне судове провадження (судовий розгляд за відсутності обвинуваченого *in absentia*) (ч. 3 ст. 323 КПК України).

Як бачимо, розгляд кримінального провадження в суді першої інстанції за відсутності обвинуваченого (заочний розгляд) не можна ототожнювати із спеціальним судовим провадженням. Ці поняття зіставляються між собою як родові і видові (перебувають у відношенні підпорядкування).

Підкреслимо, що спеціальне судове провадження (*in absentia*) можна розглядати як альтернативу зупинення судового провадження, що передбачає досягнення низки позитивних факторів, серед яких можна відзначити ефективну реалізацію прав потерпілих на доступ до правосуддя та компенсацію завданої кримінальним правопорушенням шкоди, розгляд провадження в розумні строки, наближення моменту здійснення судового розгляду до часу вчинення кримінального правопорушення, своєчасне вирішення цивільного позову, а також питань про конфіскацію майна та долю речових доказів тощо.

Суддя Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду М. Мазур цілком слушно підкреслює, що, очевидно, законодавець, обираючи між ситуацією повної бездіяльності держави у випадку вчинення окремих злочинів і варіантом проведення судового розгляду без особи, вирішив, що краще зупинитися на другому варіанті, щоб досягнути кількох конкретних завдань: не втратити важливих доказів, забезпечити офіційний осуд держави в межах судової процедури осіб, які вчинили злочини. Надалі це може бути використано в процесах у міжнародних судах для до-

ведення фактів агресії проти України та досягнення інших завдань. Водночас він наголошує, що відсутність обвинуваченого під час судового провадження становить загрозу для його прав, гарантованих Конституцією України і міжнародними актами [15].

Отже, передбачена чинним кримінальним процесуальним законом можливість здійснення судового провадження *in absentia* (спеціального судового провадження) є необхідною для реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності, проте лише за умови безумовного дотримання низки процесуальних гарантій, закріплених у КПК України.

Єдиного підходу до розуміння сутності судового провадження *in absentia* у кримінальній процесуальній доктрині наразі немає. Однак, враховуючи нормативні вимоги, можна визначити ознаки, притаманні цьому диференційованому виду судового провадження в суді першої інстанції. До таких ознак, на наш погляд, варто віднести такі:

- 1) наявність спеціальних підстав для здійснення спеціального судового провадження;
- 2) фізична відсутність обвинуваченого протягом усього судового провадження;
- 3) необхідність дотримання процесуальних гарантій забезпечення прав обвинуваченого.

Серед підстав для здійснення спеціального судового провадження виділимо матеріально-правову і процесуальну. Матеріально-правова підстава передбачає вчинення обвинуваченим не будь-якого кримінального правопорушення, а лише того, яке передбачене ч. 2 ст. 297¹ КПК України. Процесуальна підстава включає:

- 1) наявність ухвали суду про здійснення спеціального судового провадження щодо обвинуваченого, яка постановляється за клопотанням прокурора;
- 2) відсутність обвинуваченого у зв'язку із: а) переховуванням від суду або на тимчасово окупованій території України, або на території держави-агресора, з метою ухилення від кримінальної відповідальності; б) оголошенням його в міжнародний розшук; в) проведенням за рішенням уповноваженого органу обміну його як військовополоненого.

Для того, щоб суд ухвалив судові рішення щодо обвинуваченого в режимі *in absentia*, обвинувачений повинен бути відсутнім протягом усього судового провадження. У разі з'явлення обвинуваченого або доставлення його до суду судовий розгляд повинен здійснюватися надалі за загальними правилами, передбаченими КПК України. Цілком логічно законодавець передбачив можливість за клопотанням сторони захисту, в тому числі обвинуваченого, повторного дослідження доказів, які досліджувалися за відсутності останнього.

З метою нівелювання негативних наслідків відсутності в судовому засіданні обвинуваченого, вітчизняний законодавець у ч. 2 ст. 7 КПК України передбачив важливу гарантію, яка унеможливує нівелювання загальних засад кримінального провадження, зазначених у ч. 1 ст. 7 КПК України, у кримінальному провадженні за відсутності обвинуваченого (*in absentia*). При цьому на сторону обвинувачення в разі здійснення судового

провадження *in absentia* покладено обов'язок використати всі передбачені законом можливості для дотримання прав обвинуваченого (зокрема права на захист, на доступ до правосуддя, таємницю спілкування, невтручання у приватне життя). Подібні обов'язки щодо забезпечення прав обвинуваченого покладаються й на суд. Так, Верховний Суд у постанові від 19 липня 2022 р. у справі № 727/13085/18 зазначив, що невжиття таких заходів свідчить про порушення принципів юридичної рівності, змагальності та справедливості судового розгляду, оскільки кожній стороні повинна надаватися розумна можливість представляти справу в таких умовах, які не ставлять цю сторону в суттєво не вигідне становище стосовно другої сторони, що, зважаючи на практику ЄСПЛ, не узгоджується з положеннями ст. 6 Конвенції щодо забезпечення права на справедливий суд [16].

Судова практика засвідчує, що суди під час прийняття рішення про здійснення щодо обвинуваченого спеціального судового провадження ретельно перевіряють наявність відповідних підстав і дотримання гарантій прав обвинуваченого. Наприклад, Шевченківський районний суд м. Чернівці в ухвалі від 26 грудня 2022 р. акцентує увагу на переліку обставин, за сукупності яких можливе проведення спеціального судового провадження, зокрема: обвинувачення у вчиненні певних видів злочинів; оголошення в міждержавний та/або міжнародний розшук; підтвердження того, що обвинувачений знав або повинен був знати про розпочате кримінальне провадження; ухилення від явки на судовий виклик (неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази); підтвердження того, що обвинувачений переховується від органів слідства та суду, з метою ухилення від кримінальної відповідальності [17]. Водночас варто зауважити, що в окремих ухвалях (наприклад, ухвала Шевченківського районного суду м. Чернівці від 23 грудня 2022 р. [18]) мотивування судового рішення в частині здійснення спеціального судового провадження відсутнє або є недостатнім.

Окремо потрібно наголосити на тому, що доведення наявності вказаних вище обставин покладається на сторону обвинувачення. Відсутність доказів, які підтверджують їхнє існування, призводить до відмови суду у здійсненні спеціального судового провадження (*in absentia*). Так, Краматорський міський суд Донецької області в ухвалі констатував, що матеріали, надані прокурором в обґрунтування клопотання, не доводять факту обізнаності обвинуваченої про розпочате кримінальне провадження, а також відсутні відомості про переховування обвинуваченої, оголошення її у міжнародний або міждержавний розшук, відсутні докази того, що обвинувачена перебуває за межами України чи на тимчасово окупованій території України [19].

Узагальнення ознак спеціального судового провадження (*in absentia*) дає змогу запропонувати його визначення як самостійного диференційованого різновиду судового провадження в суді першої інстанції, що здійснюється за ухвалою суду щодо злочинів, передбачених кримінальним процесуальним законом, за фактичної відсутності в судовому засіданні обвинуваченого, який переховується від суду на тимчасово окупованій території

України або поза її межами, з метою ухилення від кримінальної відповідальності чи переданий для обміну як військовополонений, що обумовлює необхідність дотримання посиленних процесуальних гарантій прав обвинуваченого.

Спеціальне судове провадження характеризується наявністю окремих винятків із засад кримінального провадження та загальних умов судового розгляду (перш за все, вимог щодо змагальності сторін та безпосередності дослідження доказів) і, як наслідок, суттєвим комплексом відмінних рис порівняно із загальним порядком судового розгляду. Ускладнення процедури спеціального судового провадження безпосередньо обумовлене відсутністю обвинуваченого.

Передусім, необхідно забезпечити інформування обвинуваченого про те, що стосовно нього здійснюється кримінальне провадження, надіслати процесуальні документи тощо. Чинний кримінальний процесуальний закон передбачає, що повістки про виклик обвинуваченого в такому разі повинні надсилатися за останнім відомим місцем його проживання (перебування), а процесуальні документи, котрі підлягають врученню обвинуваченому, надсилаються захиснику. При цьому інформацію про такі документи та повістки про виклик слід обов'язково опубліковувати в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження (далі — ЗМІ), а також на офіційному вебсайті суду. З моменту такого опублікування вважається, що обвинувачений належним чином ознайомлений зі змістом відповідної інформації.

Щодо викладеного варто зазначити, що публікація інформації про повістки та інші документи в ЗМІ та на вебсайті суду зовсім не гарантує того, що обвинувачений її прочитає. Відповідно законодавство не вимагає, щоб уповноважені органи держави довели, що обвинувачений дійсно знав про те, що стосовно нього здійснюється провадження (лише, що «знав або повинен був знати»). Це може призвести до порушення права на справедливий суд, передбачений Конвенцією. Тому, з метою удосконалення механізму інформування обвинуваченого, видається доцільним здійснювати інформування усіма доступними засобами, включаючи месенджери, профілі в соціальних мережах тощо. Аналогічно до відома обвинуваченого потрібно доводити й ухвалені щодо цього вироку.

Безумовно, важливою гарантією обвинуваченого у спеціальному судовому провадженні є обов'язкова участь захисника. Однак, зважаючи на специфіку спеціального судового провадження, реальна реалізація права на захист у такому провадженні є проблематичною. Як слушно наголошує І. В. Глов'юк, інтереси обвинуваченого у спеціальному судовому провадженні представляє захисник за призначенням, а тому він не має змоги поспілкуватися з клієнтом, не знає його позиції у справі, всю інформацію про обставини вчинення злочину та докази він може отримати лише від сторони обвинувачення, не може самостійно збирати доказову базу на захист клієнта [2, с. 19–20].

Вітчизняний кримінальний процесуальний закон не передбачає іншої важливої гарантії — права на повторний судовий розгляд у загальному порядку, якщо обвинувачений з'явився, а його відсутність була викликана

поважними причинами, про які він не мав змоги повідомити уповноважені органи. Обвинувачений може лише оскаржити «заочний» вирок в апеляційному порядку. Тому, з метою реалізації права обвинуваченого на розгляд справи в його присутності, варто передбачити в КПК України можливість проведення повторного судового розгляду, під час якого суд, який ухвалив «заочний» вирок, переглядає його у присутності обвинуваченого.

Висновки:

1. Розгляд кримінального провадження в суді першої інстанції за відсутності обвинуваченого — це кримінальний процесуальний інститут, що є сукупністю правових норм, які регулюють розгляд провадження по суті відповідно до загальних умов судочинства за фактичної відсутності обвинуваченого в судовому засіданні повністю або його частини. Розгляд кримінального провадження в суді першої інстанції за відсутності обвинуваченого (заочний розгляд) не можна ототожнювати зі спеціальним судовим провадженням. Ці поняття зіставляються між собою як родові і видові (перебувають у відношенні підпорядкування).

2. Здійснення спеціального судового провадження (*in absentia*) є допустимим винятком з правила про обов'язкову участь обвинуваченого в судовому розгляді, але за умови забезпечення низки гарантій прав обвинуваченого. Цьому різновиду судового провадження притаманні ознаки як спрощення, так і ускладнення процесуальної форми, однак воно більше тяжіє до ускладнених проваджень.

3. Спеціальне судове провадження (*in absentia*) — це самостійний диференційований різновид судового провадження в суді першої інстанції, що здійснюється за ухвалою суду щодо злочинів, передбачених кримінальним процесуальним законом, за фактичної відсутності в судовому засіданні обвинуваченого, який переховується від суду на тимчасово окупованій території України або поза її межами, з метою ухилення від кримінальної відповідальності, чи переданий для обміну як військовополонений, що обумовлює необхідність дотримання посиленних процесуальних гарантій прав обвинуваченого.

4. Спеціальне судове провадження (*in absentia*) характеризується такими головними особливостями: 1) фізичною відсутністю обвинуваченого протягом усього судового провадження; 2) необхідністю забезпечення процесуальних гарантій прав обвинуваченого. Такі гарантії великою мірою мають компенсаційний характер.

Список використаних джерел

1. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. *Council of Europe*. URL: <https://bit.ly/3XBaSWQ>.
2. Гловюк І. Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) у системі кримінального провадження України. *Право України*. 2015. № 7. С. 16–25.
3. Case of Sejdic v. Italy (Application № 56581/00): Judgment of 01 March 2006. *European Court of Human Rights*. URL: <http://bit.ly/3R5I4Db>.
4. Case of Sanader v. Croatia (Application № 66408/12): Judgment of 12 February 2015. *European Court of Human Rights*. URL: <http://bit.ly/3DbkrDy>.

5. Case of Somogyi проти Italy (Application № 67972/01): Judgment of 18 May 2004. *European Court of Human Rights*. URL: <http://bit.ly/3JiNAR5>.
6. Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків від 28.05.1970 р. № ETS-70. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://bit.ly/3HvvKZX>.
7. Нагорнюк-Данилюк О. Підстави спеціального судового провадження в кримінальному процесі України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. Вип. 2. С. 361–371.
8. Recommendation № r (87) 18 of the Committee of Ministers to Member States concerning the simplification of criminal justice. *Council of Europe*. URL: <https://bit.ly/3HvqpBD>.
9. Resolution № (75) 11 on the criteria governing proceedings held in the absence of the accused. *Council of Europe*. URL: <https://bit.ly/3JbwPY9>.
10. Коперсак Д. В., Смоков С. М. Заочне досудове розслідування та заочний судовий розгляд кримінальних правопорушень: теоретичний аналіз та проблеми практичного застосування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 2. С. 113–119.
11. German Code of Criminal Procedure (Strafprozeßordnung). *Federal Ministry of Justice*. URL: <http://bit.ly/3WH4SdE>.
12. Code of Criminal Procedure of the French Republic. *Legislationline*. URL: <https://bit.ly/3j9M0WX>.
13. Уголовно-процесуальный кодекс Республики Молдова. *Registrul de Stat*. URL: <http://bit.ly/3XYgev2>.
14. Code of Criminal Procedure of the Republic of Estonia, passed 12 February 2003. *Riigi Teataja*. URL: <https://bit.ly/3DdED7T>.
15. Під час кримінального провадження за процедурою in absentia» на одній чаші терезів — інтереси забезпечення ефективності провадження, а на другій — право особи на справедливий суд (22.05.2020; 17:21). *Верховний Суд*. URL: <http://bit.ly/3HvuRjW>.
16. Щодо процедури судового розгляду в спеціальному судовому провадженні за відсутності обвинуваченого: in absentia (08.09.2022; 09:49). *Advokat Post*. URL: <http://bit.ly/3XZ7lkI>.
17. Ухвала Шевченківського районного суду м. Чернівці від 26.12.2022 р. у справі № 727/11000/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://bit.ly/3JfCBrv>.
18. Ухвала Шевченківського районного суду м. Чернівці від 23.12.2022 р. у справі № 727/11457/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://bit.ly/3XBbly>.
19. Ухвала Краматорського міського суду Донецької області від 09.01.2018 р. у справі № 234/5284/17. *Аналітично-правова система «ZakonOnline»*. URL: <http://bit.ly/3XDIwey>.

Надійшла до редакції 12.11.2022
Рекомендовано до друку 20.12.2022

Iryna OBORONOVA

(Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law)

Peculiarities of Court Proceedings in Absentia as a Manifestation of the Differentiation of Criminal Proceedings

The doctrinal views on court proceedings «in absentia» are analyzed in the article. The author emphasizes that the current Criminal Procedure Code of Ukraine provides for several cases in which it is allowed to consider criminal proceedings in the court of the first instance in the absence of the accused, namely: 1) removal of the accused from the courtroom temporarily or for the entire duration of the trial in case of repeated violation by the order of the court session; 2) consideration of an indictment regarding a criminal misdemeanor in a simplified procedure; 3) special court proceedings (court proceedings in the absence of the accused (in absentia)). The opinion expressed is that consideration of criminal proceedings in the court of first instance in the absence of the accused cannot be equated with special court proceedings. These concepts are related to each other as generic and species (are in a relationship of subordination). Special court proceedings are considered as an independent differentiated type of court proceedings in the court of the first instance, which are carried out by a court order regarding crimes provided for by the Criminal Procedure Law, in the actual absence of the accused in the court session, who is hiding from the court in the temporarily occupied territory of Ukraine or outside its borders with for the purpose of evading criminal liability or transferred for exchange as a prisoner of war, which necessitates the observance of enhanced procedural guarantees of the rights of the accused. According to the author, special court proceedings are characterized by the following features: 1) the physical absence of the accused during the entire court proceedings; 2) the need to ensure procedural guarantees of the rights of the accused. Such guarantees are largely compensatory in nature. The article examines the experience of certain foreign states in regulating proceedings in the absence of the accused. Attention is focused on the system of guarantees provided for by international acts and decisions of the ECtHR, which must be ensured in court proceedings conducted in the absence of the accused.

Keywords: *differentiation, court proceedings, court of the first instance, special proceedings, proceedings in absentia.*